

ESG 2015 I MEHANIZAM PROVJERE OSTVARENOSTI ISHODA UČENJA NA SVEUČILIŠTU U MOSTARU

ESG 2015 AND THE VERIFICATION MECHANISM OF LEARNING OUTCOME ACHIEVEMENT AT THE UNIVERSITY OF MOSTAR

Luciana Boban, Jelena Jurčić, Monija Malešević
Sveučilište u Mostaru
Mostar

REZIME

Rad donosi osvrt na važnost ESG 2015 standarda kvalitete, odnosno standarda 1.3. koji se odnosi na vrednovanje studenata i provjeru ostvarenosti ishoda učenja. Na primjeru Sveučilišta u Mostaru rad analizira mehanizam kojim se utvrđuje jesu li studenti stekli predviđene ishode učenja. Naglasak se stavlja na karakteristike mehanizma provjere ostvarenosti ishoda učenja u kontekstu autonomije visokoškolske ustanove i njezinih organizacijskih specifičnosti, uzimajući u obzir njezinu ulogu u društvu i povezanost njezine temeljne djelatnosti s potrebama tržišta rada.

Ključne riječi: ESG 2015, ishodi učenja, mehanizam provjere, Sveučilište u Mostaru

ABSTRACT

This paper examines the importance of the ESG 2015 quality standards, with a focus on Standard 1.3, which addresses student assessment and the verification of learning outcomes. Using the University of Mostar as a example, the paper analyzes the mechanisms developed to evaluate whether students have achieved the intended learning outcomes. Particular attention is given to how these mechanisms are shaped by the university's institutional autonomy and organizational structure, taking into account the university's role within society, and how its core educational activities align with the needs of the labor market.

Keywords: ESG 2015, learning outcomes, verification mechanism, University of Mostar

1. STANDARDI KVALITETE VREDNOVANJA U VISOKOM OBRAZOVANJU

Revidirane Standarde i smjernice za osiguravanje kvalitete na Europskom prostoru visokog obrazovanja (ESG 2015) usvojili su ministri nadležni za visoko obrazovanje u Europskom prostoru visokog obrazovanja *Komunikeom iz Jerevana* 2015. godine. U njihovom uvodnom dijelu je navedeno: „ESG se temelji na sljedeća četiri načela za osiguravanje kvalitete u EHEA-i: visoka učilišta su glavna odgovorna za kvalitetu vlastitog rada i njezino osiguravanje, osiguravanje kvalitete je osjetljivo na raznolikost visokoobrazovnih sustava, visokih učilišta, programa i studenata, osiguravanje kvalitete potiče razvoj kulture kvalitete i osiguravanje kvalitete uzima u obzir potrebe i očekivanja studenata, svih drugih dionika i društva“ [1]. U prvom dijelu ESG 2015, za kriterij 1.3. navodi se: „Imajući u vidu važnost vrednovanja za napredovanje studenata kroz studij i njihove buduće karijere, procesima osiguravanja kvalitete vrednovanja vodi se računa da: svi koji vrednuju studente budu upoznati s postojećim metodama testiranja i ispitivanja te imaju podršku za razvoj svojih vještina u tom području;

kriteriji i metode vrednovanja i ocjenjivanja budu unaprijed objavljeni; vrednovanje omogućava studentima da pokažu u kojoj su mjeri ostvarili predviđene ishode; učenja; studenti dobivaju povratne informacije koje su, po potrebi, povezane sa savjetima za proces učenja; gdje je to moguće, vrednovanje treba provoditi više ispitivača; pravila o vrednovanju uzimaju u obzir olakotne okolnosti; vrednovanje se dosljedno i pravedno provodi za sve studente, u skladu sa za to namijenjenim postupcima; postoji formalno definiran žalbeni postupak“.

Navedeni standardi iz ESG 2015 u BiH preuzeti su u:

- *Odluci o kriterijima za akreditaciju visokoškolskih ustanova u Bosni i Hercegovini* („Službeni glasnik BiH“, br. 96/16), kroz kriterij 3. („(...) visokoškolska ustanova primjenjuje procedure kojima se garantuje pravičan, transparentan i dosljedan način ocjenjivanja studenata i kojima se predviđa mogućnost žalbi studenata. Procedure su formalizirane i javno su dostupne.“

- *Odluci o kriterijima za akreditaciju studijskih programa prvog i drugog ciklusa studija u Bosni i Hercegovini* (Službeni glasnik BiH ", br. 47/17), kroz kriterij 3.: („3.3. Studenti se ocjenjuju kroz javno dostupne procedure za pravedno, transparentno i dosljedno ocjenjivanje, kao i kroz različite oblike provjere znanja i vještina u skladu sa specifičnostima i postavljenim ciljevima studijskog programa. 3.4. Procedure ocjenjivanja regulišu: organizaciju testova i ispita, kriterije i metode ocjenjivanja od strane ispitivača i komisije, transparentnost ocjenjivanja i mogućnost žalbi studenata na ocjenjivanje.“).

Provjera ispunjenosti gore navedenih standarda i kriterija, kao i svih ostalih, provodi se u postupcima akreditacije visokoškolskih ustanova i studijskih programa. Međutim, bez obzira na postupke vanjskog vrednovanja, kako navodi ESG 2015, „visoka učilišta su glavna odgovorna za kvalitetu vlastitog rada i njezino osiguravanje“, u skladu s autonomijom visokoškolske ustanove koja proizlazi iz čl. 4. *Okvirnog zakona*: „Visoko obrazovanje zasniva se na akademskim slobodama, akademskoj samoupravi i autonomiji univerziteta“ te iz referentnih članaka zakona nadležnih obrazovnih vlasti. Navedena autonomija visokoškolskih ustanova ne znači da one imaju izbor hoće li ispuniti standarde kvalitete, nego da imaju izbor načina na koji će te standarde ispuniti, mjera koje će provoditi s ciljem ispunjavanja standarda kvalitete te procedura za praćenje ispunjenosti standarda.

Govoreći o metodama vrednovanja u visokom obrazovanju, koje su tema ovog rada, treba naglasiti da njihova važnost proizlazi iz njihove izravne povezanosti s ishodima učenja kao temeljnim elementom ne samo pojedinačnog nastavnog plana i programa i ne samo cijele Bolonjske reforme, nego i svih razina obrazovanja. Iako je već dosta toga rečeno i napisano o ishodima učenja, o njima se rijetko govori kao o „instrumentu komunikacije“, što bi možda bio i njihov najplastičniji opis. Naime, jasno definirani ishodi učenja prvenstveno služe za:

- „komunikaciju“ o stečenim znanjima i vještinama između različitih razina obrazovanja (osnovno, srednje, visoko), čime se omogućava bolje, preciznije i svrhovitije planiranje kurikuluma viših razina obrazovanja u odnosu na niže razine te na taj način prevenira nespremnost za praćenje programa viših razina obrazovanja (što se često primjećuje u prvim razredima srednje škole te prvim godinama studija)

- „komunikaciju“ o stečenim znanjima i vještinama između različitih vrsta obrazovanja (formalno, neformalno, informalno), čime se omogućava njihovo priznavanje te potiče raznolikost i fleksibilnost pri stjecanja potrebnih kompetencija (u skladu s *Lisabonskom konvencijom*)

- „komunikaciju“ o stečenim znanjima i vještinama između različitih predmeta iste razine obrazovanja, čime se omogućava učinkovitije i smislenije kreiranje kurikuluma prema principima konstruktivističkog poravnanja

- „komunikaciju“ između različitih institucija iste razine obrazovanja, čime se omogućava priznavanje obrazovnih isprava i razdoblja obrazovanja stečenih na drugim obrazovnim ustanovama, u zemlji ili inozemstvu, ali i realizacija međunarodne mobilnosti

- „komunikaciju“ između obrazovnih ustanova i tržišta rada, čime se omogućava dvosmjernan

transfer znanja te doprinosi razvoju i društva u cjelini i potencijala svakog pojedinca.

Da bi navedena „komunikacija“ bila uspješna, moraju se ispuniti dva preduvjeta:

1. da su ishodi učenja tehnički i sadržajno ispravni, odnosno da su jasno formulirani koristeći precizne i mjerljive glagole te da su sadržajno relevantni
2. da su ishodi učenja stečeni, odnosno da su primijenjene metode vrednovanja i ocjenjivanja koje provjeravaju ostvarenost ishoda učenja.

Bez navedena dva preduvjeta, „instrument komunikacije“ ne može biti efikasan te se stvaraju „šumovi“ u obrazovnom sustavu i obrazovnim politikama, čije posljedice su osjetne i evidentne. Stoga je i razumljivo i očekivano da se jedan od standarda kvalitete visokog obrazovanja odnosi upravo na vrednovanje i provjeru ispunjenosti ishoda učenja.

2. MEHANIZAM PROVJERE OSTVARENOSTI ISHODA UČENJA NA SVEUČILIŠTU U MOSTARU

U skladu s odredbom iz ESG 2015, „osiguravanje kvalitete je osjetljivo na raznolikost visokoobrazovnih sustava, visokih učilišta, programa i studenata“, svaka visokoškolska ustanova kreira svoje vlastite procedure i mehanizme za ispunjenost standarda kvalitete, uzimajući u obzir svoju misiju i viziju, organizacijsku strukturu te druge karakteristike.

Sveučilište u Mostaru (u daljnjem tekstu: Sveučilište), kao integrirana visokoškolska ustanova, standard kvalitete koji se odnosi na vrednovanje studenata regulira aktima na razini Sveučilišta. U *Strategiji razvoja Sveučilišta u Mostaru 2023. – 2028.* [2] u području „Obrazovanje i osposobljavanje“, u strateškom cilju 1. „Razvijati postojeće i uvoditi nove studijske programe s jasno definiranim ishodima učenja, u skladu s trendovima u okruženju i potrebama tržišta rada“, definiran je strateški zadatak 1.1.4. „Razvijati sustavne mehanizme praćenja ostvarenosti ishoda učenja svih studenata na svim razinama studijskog programa“. Navedeni strateški zadatak o mehanizmu provjere ostvarenosti ishoda učenja definiran je kao jedan od ciljeva *Pravilnika o postupku donošenja novih i revizije postojećih studijskih programa na Sveučilištu u Mostaru* (u daljnjem tekstu: *Pravilnik*) [3]: „omogućiti uspostavljanje mehanizma upravljanja i kontrole ishoda učenja na razini studijskoga programa, kao temeljnim elementom izlazne kvalifikacije“. U skladu s tim, osmišljen je mehanizam provjere ostvarenosti ishoda učenja koji se provodi na dvije razine – na razini studijskog programa i na razini predmeta.

Mehanizam provjere ostvarenosti ishoda učenja na razini studijskog programa temelji se na principu da svi studenti s istom kvalifikacijom imaju iste ishode učenja navedene u dodatku diplomi, bez obzira koje izborne predmete birali tijekom studija, što znači da se svi ishodi učenja na razini studijskog programa nužno ostvaruju na obveznim predmetima te da ishodi učenja na razini studijskog programa ne mogu ovisiti o izbornim predmetima (osim ako se definira modularna struktura izbornih predmeta kojom se osigurava stjecanje ishoda učenja na razini studijskog programa izborom točno određenih izbornih predmeta).

Navedeni princip provodi se sljedećim odredbama *Pravilnika*:

- obvezno navođenje ishoda učenja na razini studijskog programa
- obvezna izrada matrice ishoda učenja kao sastavnog dijela nastavnog plana i programa, koja povezuje ishode učenja na razini studijskog programa i ishode učenja na razini obveznih predmeta
- obvezni predmeti ne mogu se mijenjati do idućeg postupka revizije studijskog programa, čime se osigurava postojanost matrice ishoda učenja
- obrazac za nastavni program (silabus), koji sadrži tablično prikazanu povezanost između ishoda učenja predmeta s ishodima učenja na razini studijskog programa:

Ishodi učenja predmeta	Ishod učenja	Kod ishoda učenja predmeta	Kod ishoda učenja na razini studijskoga programa

Slika 1. Dio obrasca za nastavni program (silabus) koji prikazuje povezanost ishoda učenja na razini kvalifikacije s ishodima učenja na razini studijskog programa

Mehanizam provjere ostvarenosti ishoda učenja na razini predmeta temelji se na principu da svi studenti trebaju ostvariti sve ishode učenja za prolaznu ocjenu, što znači da ostvarivanje svih ishoda učenja na razini predmeta osigurava ostvarenost ishoda učenja na razini studijskog programa, čime se postiže da svi studenti s istom kvalifikacijom imaju iste ishode učenja u dodatku diplomi.

Navedeni princip provodi se:

1) odredbom *Pravilnika* koja definira obrazac za nastavni program (silabus), koji sadrži tablično prikazanu korelaciju između obveza studenata, ishoda učenja na razini predmeta, sati opterećenja te udjela u ECTS-u i udjela u ocjeni:

Alokacija ECTS bodova i udjela u ocjeni				
Obveze studenata	Kod ishoda učenja	Sati opterećenja	Udio u ECTS-u	Udio u ocjeni
Ukupno				

Slika 2. Dio obrasca za nastavni program (silabus) koji prikazuje korelaciju obveza studenata, ishoda učenja na razini predmeta, sati opterećenja te udjela u ECTS-u i udjela u ocjeni

2) odredbama *Odluke o donošenju Upute za izradu oglednih testova pismenih ispita te oglednih koncepata usmenih i praktičnih ispita* (u daljnjem tekstu: *Uputa*) [4]:

- ustrojbene jedinice obvezne su do početka svake akademske godine na znanstveno-nastavnom / umjetničko nastavnom vijeću za sve predmete usvojiti te na web stranici objaviti ogledne testove završnih pismenih ispita te koncepte završnih usmenih i praktičnih ispita, kao i predispitnih obveza koje su u pojedinom silabusu navedeni kao alternativa završnom pismenom, usmenom ili praktičnom ispitu (npr. kolokviji, predrokovu i dr.), te se ne odnosi na one predispitne obveze koje u silabusu nisu navedeni kao alternativa završnim ispitima

- navedeni ogledni testovi/koncepti usklađeni su s vrstama predispitnih i ispitnih obveza definiranih silabusom svakog predmeta (*Slika 2.*), sadrže način/metodologiju ocjenjivanja, odnosno definiranja konačne ocjene, prema kojoj se za prolazne ocjene trebaju ostvariti svi ishodi učenja na razini predmeta definirani silabusom te sadrže način/metodologiju ocjenjivanja, odnosno definiranja konačne ocjene

- elementi oglednih testova/koncepta (ishodi učenja koji se provjeravaju na svakom pitanju/zadatku, broj pitanja/zadataka / sadržajne cjeline, broj bodova za svako pitanje/zadatak / sadržajnu cjelinu, minimalan broj bodova za ostvarivanje svakog ishoda učenja, raspon broja ostvarenih bodova za svaku prolaznu ocjenu, ispitne kartice (ako je primjenjivo), napomene prema potrebi)

- okvirni obrazac za ogledni test pismenih ispita:

Kod ishoda učenja	Broj pitanja/zadatka	Max. broj bodova na pitanju/zadatku	Min. broj bodova za ostvarivanje ishoda učenja

- okvirni obrazac za ogledni koncept usmenih i praktičnih ispita:

Kod ishoda učenja	Naziv sadržajne cjeline	Broj pitanja/zadataka koji se odnose na ishod učenja	Min. broj odgovorenih pitanja / riješenih zadataka za ostvarivanje ishoda učenja

Metodologija izrade obrasca za nastavni program (silabus) (*Slika 1. i Slika 2.*), definirana je *Vodičem za izradu nastavnih planova i programa na Sveučilištu u Mostaru* [5]:

- procjena studentskog opterećenja za svaku studentsku obvezu te udio u ukupno broj ECTS bodova na predmetu uzima u obzir formulirane ishode učenja na razini predmeta
- obveze studenata i ishodi učenja koji se provjerava na navedenoj obvezi su u korelaciji:
 - svi ishodi učenja moraju se provjeriti kroz neke od navedenih obveza studenata
 - jedan ishod učenja može se provjeriti kroz više obveza studenata (npr. kroz pismeni i usmeni ispit)
 - jedna obveza može provjeravati više ishoda učenja (npr. pismeni ispit može provjeriti sve ishode učenja)
 - ne mora svaka navedena obveza provjeravati ishode učenja (npr. pohađanje nastave može biti obveza na kojoj se ne provjeravaju ishodi učenja, ali čini dio realnog opterećenja studenata).

Izrada oglednih testova i oglednih koncepata definirana *Uputom* nikako ne ugrožava autonomno pravo nastavnika da odluči koje vrste obveza studenata i koje metode vrednovanja koristi za provjeru kojeg ishoda učenja, ali ga obvezuje da te elemente jasno i transparentno poveže, u svrhu i provjere ostvarenosti ishoda učenja i provjere ispunjenost standarda kvalitete. Zbog njegove kompleksnosti i uvjetovane povezanosti različitih akata, mehanizam provjere ostvarenosti ishoda učenja na Sveučilištu se uvodio po principu postupnosti:

- 2022. godine usvojen je *Pravilnik*, koji definira ujednačene obrasce za sve elemente nastavnog plana i programa za sve studije programe 1. i 2. ciklusa na Sveučilištu, od kojih je posebno važan ujednačeni obrazac za nastavni program (silabus) (*Slika 1. i Slika 2.*)
- 2022. godine imenovano je sveučilišno Povjerenstvo za unapređenje studijskih programa, koje u postupku usvajanja novih studijskih programa te izmjena i dopuna postojećih studijskih programa Senatu daje mišljenje o usklađenosti elemenata nastavnog plana i programa i procedure njegove izrade sa zakonodavnim okvirom, internim aktima i ESG 2015
- tijekom 2022. i 2023. godine prema novom *Pravilniku* provedena je revizija svih studijskih programa 1. i 2. ciklusa na Sveučilištu
- 2023. godine usvojena je *Uputa*, koja na izradu javno dostupnih oglednih testova i oglednih koncepata obvezuje samo predmete na onim godinama studija koje se izvode prema revidiranom nastavnom planu i programu, što znači da su ogledni testovi i ogledni koncepti u ak. 2023./24. god. usvojeni samo za prve godine studija 1. i 2. ciklusa, u ak. 2024./25. god. za prve i druge godine studija 1. i 2. ciklusa, a u ak. 2025./26. godini usvojiti će se za prvu, drugu i treću godinu studija 1. ciklusa te prvu i drugu godinu studija 2. ciklusa. Na ovaj način kroz par godina sve će godine studija svih studijskih programa imati mehanizam provjere ostvarenosti ishoda učenja na razini predmeta kroz ogledne testove i ogledne koncepte.

To što se mehanizam uvodio postupno omogućilo je da se uvodi i „frontalno“, odnosno istovremeno na svim ustrojbenim jedinicama i svim studijskim programima na isti način, što je osiguralo ujednačenu ispunjenost standarda kvalitete na Sveučilištu. Osim toga, „frontalno“ i ujednačeno uvođenje mehanizma omogućilo je i sustavnu podršku nastavnom osoblju svih ustrojbenih jedinica, koja se očituje kroz redovite radionice te kroz program cjeloživotnog učenja za nastavnike (*TRAIN+ program*), na kojem su metode vrednovanja zastupljene kroz modul *Planiranje kurikuluma u visokom obrazovanju* i *Didaktika visokog obrazovanja*. Nastavni planovi i programi usvojeni prema novom *Pravilniku* dostupni su u Registru studijskih programa na hrvatskom [6] i engleskom jeziku [7], a izvedbeni nastavni programi (silabusi) te ogledni testovi i ogledni koncepti za svaku akademsku godinu i za svaki studijski program dostupni su na web stranici ustrojbenih jedinica.

Navedeni mehanizam zbog svoje transparentnosti omogućava studentima informaciju o zahtjevima/uvjetima za ispunjenost svakog ishoda učenja na svakom predmetu na početku svake akademske godine, na temelju čega se studenti mogu i tijekom izvođenja nastave

konzultirati s nastavnicima u svrhu postizanja predviđenih ishoda učenja, ali i informaciju u kojoj su mjeri ostvarili predviđene ishode učenja, nakon održavanja ispita, uz transparentnu metodologiju formiranja konačne ocjene u odnosu na provjerene ishode učenja.

Uvođenje mehanizma uz sustavnu podršku nastavnicima nužno je dovelo do jačanja kompetencija nastavnog osoblja po pitanju metoda vrednovanja i „upravljanja ishodima učenja“, čime je institucija postala spremna za uvođenje postupka priznavanja neformalnog obrazovanja i informalnog učenja, definiranog *Pravilnikom o priznavanju neformalnog obrazovanja i informalnog učenja na Sveučilištu u Mostaru* [8] i *Vodičem za studente o priznavanju neformalnog obrazovanja i informalnog učenja na Sveučilištu u Mostaru* [9], otvarajući prostor za novu perspektivu i nastavnog procesa i visokog obrazovanja u cjelini.

3. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Ispunjavanju ESG standarda 1.3., koji se odnosi na vrednovanje i provjeru ostvarenosti ishoda učenja, zbog njegove kompleksnosti potrebno je pristupiti sustavno, uključujući mehanizam provjere na svim razinama provedbe. Najniža razina provedbe akata (razina pojedinog predmeta), u ovom slučaju je i najvažnija razina provedbe, jer se upravo na toj razini događa ostvarivanje ili neostvarivanje ishoda učenja. Mehanizam na toj razini provjerava je li student koji je položio ispit ostvario sve ishode učenja predmeta, što posljedično osigurava da je ostvario i ishode učenja na razini studijskog programa, odnosno ishode učenja koji se navode u dodatku diplomi, s kojom on pristupa tržištu rada. U tom kontekstu, nastavnik ima ključnu odgovornost na provedbu standarda kvalitete na razini predmeta. Međutim, prebacivanje odgovornosti za ostvarenost ishoda učenja isključivo na nastavnika kao pojedinca i prepuštanje isključivo nastavniku kao pojedincu „brigu“ o ishodima učenja ne može se nazvati mehanizmom, jer je nastavnik samo jedan dio cjeline koja se zove studijski program te se bez sinkroniziranog djelovanja svih dijelova te cjeline, cijelog sustava i mehanizma na višoj razini ne može osiguravati ispunjenost ishoda učenja na razini studijskog programa.

Visokoškolske ustanove imaju i obvezu i odgovornost za kreiranje institucionalnog mehanizma provjere i ostvarivanja ishoda učenja i ispunjenosti ESG standarda, ali i autonomiju da kreiraju način prilagođen svojim specifičnostima. Jedino što visokoškolske ustanove nemaju je prostor za opravdanje neispunjenosti standarda kvalitete, a jedino što društvo u cjelini nema je vrijeme koje još treba proći da se unaprijedi kvaliteta visokog obrazovanja u cjelini.

4. REFERENCE

- [1] <https://www.enqa.eu/publications/esg-2015-2018-enqa-agency-reports-thematic-analysis/>
- [2] https://web-admin.sum.ba/api/storage/Knjiz%CC%8Cica%20strategije%20hrvatski%20jezik_1695972510_29.pdf
- [3] https://web-admin.sum.ba/api/storage/Pravilnik%20o%20postupku%20dono%C5%A1enja%20novih%20i%20revizije%20postoje%C4%87ih%20studijskih%20programa%20na%20SUM_1688987831_27.pdf
- [4] https://web-admin.sum.ba/api/storage/Uputa_za_izradu_i_primjenu_oglednih_testova_pismenih_ispita_1741690452_61.pdf
- [5] Kazazić, V.; Boban, L.; Malešević, M.: Vodič za izradu nastavnih planova i programa na Sveučilištu u Mostaru, Sveučilište u Mostaru, Mostar, 2023. (https://web-admin.sum.ba/api/storage/vodic_za_izradu_nastavnih_planova_i_programa_na_SUM.pdf)
- [6] <https://www.sum.ba/sum/postani-student/registar-studijskih-programa>
- [7] <https://www.sum.ba/en/sum/postani-student/registar-studijskih-programa>
- [8] https://web-admin.sum.ba/api/storage/Pravilnik%20o%20priznavanju%20neformalnog%20obrazovanja%20i%20informalnog%20u%C4%8Denja_1681900304_65.pdf
- [9] Boban, L.; Malešević, M.; Jurčić, J.: Vodič za studente o priznavanju neformalnog obrazovanja i informalnog učenja na Sveučilištu u Mostaru, Sveučilište u Mostaru, Mostar, 2023. (https://web-admin.sum.ba/api/storage/vodic_za_studente_SUM.pdf)